

ՀԱՆԴԵՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ

Գեղարուեստից իրարու հետ ունեցած վերաբերութիւնը ամենուն յայտնի է. բայց նկարչութիւնը՝ որ անոնցմէ մէկն է, մասնաւոր կերպով վերաբերութիւն մըն ալ ունի քերթողական արուեստին հետ: Վասն զի ինչպէս որ նկարչութիւնը իրեք գլխաւոր մաս ունի, այս ինքն նախ՝ քաշելու պատկերին նիւթը կամ գիւտը, երկրորդ՝ անոր մասանց իրարու հետ կապակցութիւնն ու կարգաւորեալ շարքը, և երրորդ՝ անոր գծագրութիւնը, շուքերն ու գոյները, ասանկ ալ քերթողական գրուածքի մը մէջ նախ կը պահանջուի գիւտը՝ որ պարապ կամ անհամ բանի մը վրայ չըլլայ. երկրորդ՝ անոր մասանց իրարու հետ կապակցութիւնն ու կարգը. և երրորդ՝ անոր իմաստից բացատրութեան կերպը, որ հասարակ զուրցուածքով չըլլայ: Առջի երկու մասերը ամեն ազգաց համար նոյն է. բայց երրորդը, այսինքն բացատրելու կերպը, երկու տեսակ է, մէյմը տեսական, մէյմ՝ ալ նիւթական: Տեսականը դարձեալ ամեն ազգի համար նոյն է. զոր օրինակ վիրգիլիոս փոխանակ ըսելու որ դշխոյին ձին տանը դրանն առջին կը սպասէր, կ'ըսէ.

Թ. Դրանն առջևը ոսկի ծիրանուով զարդարած անզուսպ ձին կեցեր, փրփրած սանձը կը ծամէր, ոտուրներով գետինը ծեծելով:

Արդ այս բացատրութիւնը քիչ մը բան հասկըցօղը, ինչ ազգէ ալ ըլլայ, կ'ախորժի. որպէս թէ պատկերի մը մէջ ասանկ քաշած ձի մը տեսնար:

Նոյն քերթողը փոխանակ ըսելու որ դեռ աշխըրքիս վրայ պատերազմ չէր եղած, կ'ըսէ.

Ք. Դեռ փողերու ձայն չէր լսուած, և ոչ երկաթէ սալերու վրայ նիզակներ ծեծելու շնկոց:

Փոխանակ ըսելու որ բարտի ծառին փայտէն նաւ կը շինուի, կ'ըսէ.

Դ. Թեթև բարտին ալիքներու վրայ լողալով կ'երթայ:

Փոխանակ ըսելու որ ձմրուան ցորեկները ինչո՞ւ կարճ են, կ'ըսէ.

Դ. Ինչո՞ւ ձմեռնային արևները կ'արտորան ծովը ընկըղմելու:

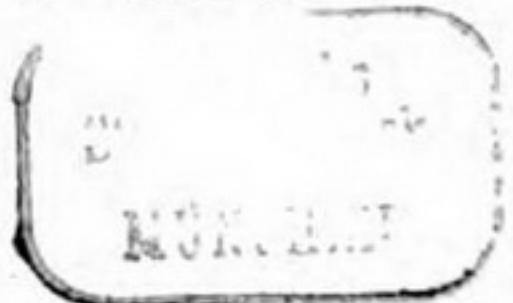
Փոխանակ ըսելու որ յակրի ծառէն մեծ մեծ աղեղներ կը շինուին, կ'ըսէ.

Է. Յակրիին ճիւղերը կը ծռին խուրացի աղեղներ կ'ըլլան:

Նոյնպէս ամառ կէսօրուան տաքը բացատրելու համար՝ կ'ըսէ.

Զ. Երբոր ճպուռներուն գանգատելու ձայնէն թուփերը կը ձանձրանան:

Իսկ նիւթական մասը՝ ամեն մէկ ազգինը իրարմէ տարբեր է. այս ինքն նախ աղէկ շարադրութիւն՝ որ քերականական կանոններով ու ընտիր նախնեաց գիրքեր ստէպ կարգալով կը սորվուի: Ետքը՝ տողերուն չափը, որոնք նկարուց գծագրութեանը՝ շուքերուն ու գոյներուն տեղը կը բռնեն. այս է տաղաչափութիւն ըսածնիս՝ որուն վրայ է մեր տալու տեղեկութիւնը: Իրաւ բանաստեղծութեան նիւթական մասն է ասիկայ, բայց առանց ասոր՝ որչափ ալ տեսական բացատրութիւնը ախորժելի ըլլայ, թէ որ քերականական շարադրութիւնը ու

տողերուն չափն ու անդամները կանոնաւոր չըլլան, վար կ'իյնայ քերթուածը .
ինչպէս որ նկարքի մը գիւտին ու անոր մասանցը շարքին վարպետութիւնը
չիբաւեր, թէ որ աղէկ գծագրութիւն չուք ու գոյն չունենայ: Ըսածիս ապա-
ցոյց այն է՝ որ Հոմերոսին կամ Վիրգիլիոսին քերթուածը թէ որ խորթ շարա-
գրութեամբ ու անկանոն տաղաչափութեամբ թարգմանուի, համը հոտը կ'երթայ:
Փորձի համար որ տաղաչափութիւնը որչափ կատարելութիւն կու տայ քեր-
թուածի մը, նոյն վերի դրած բացատրութիւններնիս տաղաչափութեամբ թարգ-
մանած դնենք հոս .

Ա. Սալասըմբակն անդ առ սեմովք կազմ յոսկեհուռն ծիրանի,
Ըզիբրիբերախ ծամելով սանձսըն կայր և դափր հատանէր:

Բ. Մինչչև գոչիւն փրքոցուռոյց փողոց եղեալ էր լրսելի,
Չև նիզակաց 'ի կարծրակուռ սալըս շաչիւն կայծակնացայտ:

Գ. Բարտին թեթև ընդ յորձանուտ ալիս 'ի լիւղ արկեալ գընայ:

Դ. Չի՛ ձմեռնային արեգակունք ճեպին թանալ յՈ՛վկիան:

Ե. Եւ յակրիք 'ի լայնալիճըս կորանան իտուրացիս:

Զ. Մինչ ճըպուունք գանգատաւորք աշխատ ըզթուփա առնեն երգովք:

Ասանկ ալ դեռ գարունը չեկած ըսելու տեղը՝ կ'ըսէ Վիրգիլիոս .

Մինչչև մարգաց 'ի գունագոյն անգրէն 'ի յերփըն նըկարեալ,
Չև շաղակրատ ծիծուան ըզբոյն իւր առկախեալ ըզմարդակաց:

Ուրեմն տաղաչափութիւնը կը պահանջէ քերդուածի մը տողերուն ու անոնց
անդամներուն չափը: Յոյնը ու Լատինը՝ կարճ ու երկար վանկեր ունին բառերու,
անոնցմով կը չափեն իրենց ոտանաւորին տողերն ու անդամները. իսկ իտալա-
ցին ու գաղղիացին շեշտերով. բայց շեշտի տեղ կը բռնէ հանգիստն ալ, ինչպէս
վարը պիտոր ըսէնք: Եւ որովհետև Գաղղիացւոյ քերթութեան ամեն բառերուն
վերջի վանկին վրայ է շեշտը կամ հանգիստը, ինչպէս սովորաբար մեր բառե-
րունն ալ, անոր համար Գաղղիացւոյ ու մեր շեշտը հանգըստին հետ նոյն բանը
կ'ըլլայ: Իսկ իտալացւոյ տողերուն անդամները շեշտելով միայն կ'որոշուին, ու ի-
րենց շեշտերը բառերուն մէջն է սովորաբար, մանաւանդ վերջընթեր վանկին
վրայ. քիչ բառ ունին՝ որոնց վերջի վանկին վրայ ըլլայ շեշտը մերինին պէս:

Այն բառերն որ վերջին վանկին վրայ ունին շեշտը՝ կ'ըսուին *troneo*, այսինքն
յանֆաշէշո: Որոնք որ վերջընթեր վանկին վրայ ունին՝ կ'ըսուին *piano*, այսինքն
յարաշէշո. իսկ որոնք որ վերջընթերէն առջի վանկին վրայ ունին շեշտը՝ կ'ըսուին
sdruc-ciolo, այսինքն Նախայարաշէշո: Իսկ մեր տողերուն անդամները՝ շեշտով ալ
կրնան որոշուիլ, հանգստով ալ: Հանգիստ ըսածնիս ան է որ՝ քիչ մը կանկ կ'առ-
նենք ուր որ իմաստը կը պահանջէ:

Հանգըստով միայն որոշուած անդամներուն օրինակ .

Եւ մըրջիւն — ցականելոյ — զառամութեան — կասկածաւոր:

Շեշտերով որոշուածներուն օրինակ .

Ահեղագոյ՛ բարբառ ընդ լուռ անտառս ըստէ՛ս լեալ լրսելի:

Հանգըստով ալ շեշտով ալ որոշուածներուն օրինակ .

Լըճակք առհասարակ — փոխին 'ի սաւորն միաձոյլ :

Բայց շեշտով որոշուած անդամները աւելի ախորժելի կու գան ականջի : Վիր-
գիլիոսի լազունեան գինւոյն համար ըսած աս տողը՝ որուն անդամները հանգըս-
տով որոշուած են .

Որ սպա — դեղէն զոտս — և ըլլեզու — կապեալ կարկէ — :

Թէ որ շեշտով որոշուած ըլլային , աւելի անոյշ կ'ըլլար . զոր օրինակ .

Որ կապէ սպա զլեզու , և զոտս 'ի գնացըս դեղէն :

Ուրիշ օրինակ մը , ուր վիրգիլիոս գինեաց տեսակներուն շասութիւնը ցուցընե-
լու համար կ'ըսէ .

Հանգըստով բաժնուած .

Չոր թէ որ — գիտել կամի — նոյն խնդրեսցէ — 'ի միտ առնուլ
Չհողմայոյդ — աւազակոյտն — 'ի լիբական — դաշտ անկայուն —
կամ թէ զնաւուք — բրոնաշունչ — մինչ արևելք — խոյանայցէ —
ձանաչել — քանի յափունս — յոնիական՝ — դիմեն կոհակք — :

Նոյնը շեշտով բաժնուած .

Չոր թէ գիտել որ կամիցի , նա խընդրեսցէ առնուլ 'ի միտ ,
Քանի 'ի դաշտըս լիբիոյ , աւազակոյտ հողմայուզի
Եւ խելամուտ լինել քանիք դիմեն ալիք յոնիականք
Յափունս 'ի բուռն շնչել արևելից 'ի նաւատորմ :

Ըսածս աւելի կ'իմացուի , թէ որ նոյն բառերով տողի մը շեշտերը փոխես . զոր
օրինակ Շնորհալուոյն այս տողին

Շարագրին շինուածք անդամըք ձեր հատեալ .

Շեշտերը փոխելու որ ըլլաս , կ'անհամայ ու իմաստն ալ դիւրաւ չի հասկըցուիր .

Շարագրին անդամըք ձեր հատեալ շինուածք :

Նմանապէս նոյն քերթողին այս տողը

Աստիճանք ելից յերկրէ յերկինքս մեզ .

Թէ որ շեշտերը փոխելու ըլլաս՝ կ'աւրուի . զոր օրինակ .

Աստիճանք յերկինքս մեզ յերկրէ ելից :

Երբոր ասանկ ըստ օրինի բաժնուին տողին անդամները՝ մեծ դիւրութիւն
ալ կու տայ կարդացողին . վասն զի հերիք է որ մէկը շեշտերուն յարմար կարդայ ,
անդամները ինքիրենուն կ'որոշուին :

Սովորաբար կը կարծուի որ մեր լեզուն իտալացուոց լեզուին պէս բառերուն
մէջ շեշտ չունենայ . բայց մենք իմաստիցը յարմար շեշտ մը ունինք , որ լսողին հա-
մար նոյն է՝ որպէս թէ բառերուն մէջ շեշտ ունենայինք . այնչափ ալ զգալի է աս
մեր շեշտը՝ որ օտարազգիք լսելու ատեն մեր լեզուին շեշտերը իտալականէն ալ
աւելի կը կարծեն :

Յանգաշեշտը իտալացիէն եւել ունենալնուս վրայ՝ տարակոյս չիկրրնար ըլ-
լալ , ինչպէս վերի ըսածներէս յայտնի է . վասն զի մեր բառերուն գրեթէ ամե-
նուն ալ շեշտը վերջի վանկին վրայ է . մանաւանդ հրամայականներուն՝ հարցա-
կաններուն՝ բացասականներուն վրայ եղած շեշտերը , կատարեալ իտալացուոյն

յանգաշեշտն է . զոր օրինակ այ՛, հոր՛, հարողաց՛, հեռաց՛, և ճ՛, հերեցէ մ՛, ընդէր, զէ՛, առ Ի՛նչ, համեցի՛ս, առա՛ղ, յանհա՛րծ, և այլն :

Իսկ յարաշեշտ է մեր մէջը ամեն բառ՝ որ ետևէն էական բայ ունի . զոր օրինակ՝ եհեա՛լ է, առեա՛լ էր, գնացեա՛լ էր, դո՛ւք էք, է՞ս է՞մ, այս է, գո՛ր է, և այլն : Ասանկ ալ ետևէն միավանկ բայ ունեցողները . զոր օրինակ խո՛յս էք, Բան էք, ան՞սած, միք դի՛ր, ճոք էի, և այլն : Ասոնց պէս ամեն բառ ալ որ ետևէն ցուցական դերանուն ունի . զոր օրինակ՝ ար՛ան մեր, հայր ի՞մ, երկէ՛րս այս, մեծն այն, զհայ մեր, գոռո՛ղն այն, և այլն . որոնք ալ որ ետևէն կամ առջևէն թուական կամ միջական անուն ունին, զոր օրինակ՝ Բի՛ւր մի, զերկէա՛մ մի, այլ ոք, քանն այր, այր ոք, և այլն : Աս ամեն ըսած բառերնիս երբոր առջև ալ դրուին միավանկ բառերու, յարաշեշտ կ'ըլլան . զոր օրինակ՝ յայն Բան, ո՛ր գառ, էր միշտ, այր մի, անք շորք, և այլն : Ասոնցմէ ՚ի զատ ամեն բառ կամ բայ՝ որոնք բաղաձայնի ետևէն դիմորոշով, յոգնականացուցիչ կամ մակբայ շինող տառերով կը վերջանան, թէ որ յաջորդ բառը բաղաձայնով կը սկսի, յարաշեշտ են . զոր օրինակ՝ արդա՛րըն, ողորճա՛ծըն, այրըն, Բազմա՛ն, երկէ՛ցըս, զամաբիշտըս, զերկէնըս, և այլն : Ասանկ ալ գրեթէ ամեն երկու բաղաձայնով լմնցած բառերը, զոր օրինակ այ՛բը, անդը, մանը, գո՛րը, Ի՛մը, աղէշը, երկէ՛մը, ուրէ՛մը, և այլն :

Ըսածիս անժխտելի ապացոյց են՝ իտալական լեզուին հնչմունքով ալ մերիններուն նման բառերը . զոր օրինակ .

Բարձեալ է	parziale, մասնաւոր .
Ըզտան քո	stanco, յոգնած .
Ո՛չ է	voce, ձայն .
Անտառ է	andare, երթալ .
Քաւեալ է	caviále, ձկնկիթ, խաւեար .

Ասոնց նման շատ ուրիշ բառեր ալ, որ թէ հնչմամբ և թէ շեշտով մերիններուն նման են :

Ասկէց կը հետևի որ այս ամեն շեշտերուն ետևէն երկու վանկ որ դալու ըլլայ, կամ երկավանկ բառ կամ բայ, իտալացոց նախայարաշեշտը կ'ըլլայ, զոր օրինակ՝ Բազմա՛ն էին, քանն յոյն, այր նորս, անք երկու, դո՛ւքարը քս, սո՛ղ Ինչ Բան, սահա՛մ մի մեծ, և այլն :

Ասանկ ալ շեշտէն ետքը իրեք վանկ որ դայ, կ'ըլլայ իտալացոց այն քիչ բառերուն նման՝ որոնք չորս վանկ առաջ կը շեշտուին, զոր օրինակ séminano ցանաբանէն, որ մեր մէջը յաճախ է, զոր օրինակ դո՛ւքարը քս, հայր կըրտեբոյն, մեծ քան զնա, օրհնեալք եղբորո՛ւք, հոյր ՚ի ծընէ, այր ամաբիշտ, և այլն :

Աս կերպով մենք աւելի առաջ ալ կ'երթանք քան զիտալացին, այսինքն հինգ վեց վանկ ալ առաջ շեշտելով . զոր օրինակ, զո՛ւրէ յազգահանաց, հա՛ղ յորովանէ, ամայի՛ ՚ի յանջանջանաց, Բանակըն հոռո՛վայեցոց :

Աս ամեն դրած օրինակներէս ալ կ'իմացուի՝ որ մեր լեզուն իրեն յատուկ շեշտ մը ունի իմաստից կամ առողանութեան, զոր եւրոպացիք չունին . այսինքն այն բառերուն վերջը՝ որոնք յաջորդ բառին հետ վերաբերութիւն մը ունին, ինչպէս ածականը գոյականին հետ, յատկացուցիչը յատկացելոյն հետ, անցեալը կամ ապառնին օժանդակ բային հետ . զոր օրինակ՝ շարաւնո՛յն էժ, դէ՛մք ահագին, մահ քորածամ, յորջանք գեպոց, շէ՛շտք դժոխոց, անխեա՛լ էին, գնալո՛ց էին, գործք առաքելոց, որդի՛ նորս, և այլն . որոնց վրայ լատինացին ալ իտալացին ալ իրենց բառերուն վրայ եղած աննշանական շեշտերէն ուրիշ շեշտ չեն եւելցըներ, այլ երկու բառը մէկտեղ՝ մէկ բառի պէս կը կարդան . բառերուն ետևէն ածական կամ գոյական ալ դայ, բայ ալ դայ, ինչ որ ալ դայ, մէկտեղ կը միացընեն, մէկ բառի պէս կը հնչեն . զոր օրինակ մենք կ'ըսենք ո՛չ է, անոնք կ'ըսեն ն՞ծէ . մենք կ'ըսենք քո՛ւն ի՞մ :

Յոյնը՝ Լատինը՝ իտալացին՝ աս զանազանութիւնները չունին, երկու բազաճայնով սկսած բառերը միշտ կը սրղեն՝ ը տառը չունենալնուն համար, թէ և ուզեն չուզեն ան տեղուանքը կարճ ձայն մը ը տառի պիտոր հանեն : Մեր ը տառը շատ կ'անուշցունէ լեզունիս՝ ձայնաւոր մըն ալ եւելցընելով, ու ետեւէ ետեւ եկած բաղաճայններուն ծանր հնչմունքը դիւրացընելով . զոր օրինակ կընդրուի, կընդրուի . սարուի, սարուի, և այլն : Իրաւ այս կանոններս իրենց բացառութիւններն ալ ունին, բայց անոր համար բացառութիւն կ'ըսուին, որպէս զի քիչ բանեցուին : Տաղաչափին պարտքն է լեզուն անուշցընել, իսկ մեր լեզուն կ'անուշնայ՝ ձայնաւորները շատցընելով, բայց կանոնով : Սոր համար ջանալու ալ է՝ որ երկու թաւ բաղաճայնով լրմընցած բառերուն ետեւէն՝ ձայնաւորով սկսած բառեր գան, կամ գոնէ մէկ բաղաճայնով սկսած բառեր . զոր օրինակ Բանաի Բագաուրիս դժար է հնչել, իսկ Բանաի արայիս դիւրին է, ընդ հակառակն ջանալ որ երկու բաղաճայնով սկսած բառերուն առջևէն՝ ձայնաւորով լրմընցած բառեր գան, թէ որ չէ՝ դժար կ'ըլլայ հնչելը . զոր օրինակ դժար է հնչելը Կոյի Գայիս, դիւրաւ կը հընչուի Կոյի Գայիս : Ասանկ պզտի դիտողութիւններով է որ մեր լեզուն, մանաւանդ ոտանաւորը կ'անուշնայ :

Ինչպէս որ Կայ տառերնիս թաւ բաղաճայններու ետեւէն կը սրղուին, ասանկ ալ երբոր բառին վերջը թաւ բաղաճայն որ ըլլայ, Կայ տառը ը չառնել . զոր օրինակ երգ, ելք, Կեմք, Տեբք, արգեւք, օրէնք, կըրպարիս, և այլն : Ասոր ներհակը՝ երկու Կայ տառ քովէ քով՝ թէ սկիզբը և թէ վերջը բառին առանց ը տառի չեն հնչուիր . զոր օրինակ Լըբանաւ, Կըբանաւ, Լընու, Կանելը, երբ, Կարեբը, Կարեբը, և այլն :

Բառից վանկերը ասանկ որոշելէն ետքը, կրնանք մեր տաղաչափութիւնը համեմատել Յունին՝ Լատինին ու իտալացոյն հետ . Յոյնն ու Լատինը, ինչպէս որ առաջ ըսինք, երկար ու սուղ ձայնաւորներ ունին, անոնցմով կը հաշուեն իրենց վանկերը . իրեք վանկով բառը՝ որուն առջի երկու վանկերը սուղ է, երկավանկ կը սեպեն իրեն . վասն զի իրենց երկու սուղը մէկ երկայն վանկի հաւասար է . ասանկով հաճոյք ըսուած ոտքերնին, որ երկու երկար վանկէ կը ձևանայ, հաւասար կ'ըլլայ սուղ ըսուած եռավանկ ոտքին՝ որուն առջի վանկը երկար ու ետքի երկուքը սուղ են . ուստի իրենց մեծաչափ կամ՝ դիւցազնական տողն որ վեց անգամ ունի, ու ամեն մէկ անգամը երկերկու ոտք, իրենք վեցոտնեան կը սեպեն, թէ և տասուիրեք վանկէն մինչև տասնըթօթը վանկ ալ կրնայ ունենալ : Բայց որովհետև ամեն մէկ անգամը երկերկու ոտքէն աւելի չունի, ու տողին անգամները վեց են, անոր համար երկոտասանոտնեան կը սեպուին . ասկէց՝ ի զատ՝ երբոր ձայնաւորով լմնցած բառ մը՝ ձայնաւորով սկսածի քով կու գայ, վանկ մը կը կորսուի . այս ետքի կանոնը իտալացիք ալ ունին, որով իրենց տողերուն վանկերը ըստ մեզ համաթիւ չեն ըլլար :

Իսկ մեր նախնեաց դիւցազնական տաղաչափութեան տողերը չորս անգամ ունին, անգամներն ալ չորս չորս վանկ, որով ամեն մէկ տողը պիտոր ըլլար տասնըվեց վանկ . ինչպէս է այս տողը .

Ղուսաւորիչն ամենեցուն Ղևոնդիէ սուրբ վարդապետն :

Բայց իրենք որչափ ալ անգամներուն թիւը չորս կը պահեն, վանկերը շատ տեղ պակաս կ'ընեն, մանաւանդ առջի երկու անգամնոցը : Ասկէ ընտրած է մեր Բագրատունի քերթողը տասը տեսակ տող՝ դիւցազնական կամ մեծաչափ քերթուածի համար, ինչպէս ինքը կը բացատրէ Վիրգիլիոսի Մշակականին թարգմանութեան յառաջաբանին մէջ : Իրաւ մեր ոտանաւորը Յունին ու Լատինին պէս երկար ու սուղ վանկեր չունի . բայց վարպետ քերթողը այս տասը տեսակ տողերուն մէջ՝ մեր լեզուն իմաստիցը յարմար առողանութեան, երկարութիւն ու սր-

ղութիւն կրնայ տալ զգալի կերպով . զոր օրինակ կարկուտ գալուն իմաստին շատ յարմար է աս տողը .

Այնչափ ահեղ 'ի դրինդ ընդ երգըս թանձրախիտ տրուիէ կարկուտ .

Չես կրնար աս տողին անդամները երկընցընել , ուզես չուզես անդամներուն ծայրը շեշտելով միայն ու բառերը զլորտըկելով պիտոր անցնիս : Իսկ եզան երկիր հերկելուն իմաստը՝ որ երկարութիւն կը պահանջէ , կը զգաս աս տողին մէջ .

Պատառէ՛ յամբաքայլ արջառ զակօս տարժանաւոր .

Աս տողը չես կրնար կարգալ առանց երկընցընելու պարտէ ու յաճեալայլ բառերը , անոր համար ալ այն անդամներուն վանկերը պակաս դրած են որ երկընցընես : Ուրիշ օրինակ մ'ալ եզներուն բեռնաւորած սայլ մը քաշելնուն .

Չըզէ՛ եզնամո՛ւ ճրոնչաճայն անուոցն 'ի գիլ , (գասյ) .

Ուրեմն Բագրատունի քերթողը նախնեաց տողերուն մէջէն ընտրեր առեր է զա . նոնք՝ որոնց առջի անդամը կրնայ ըլլալ մէկէն ինչուան չորս վանկ .

Առջի անդամը միավանկ տողի օրինակ .

Ի՛բր , այրարատեանդ ըզբէն աշխարհ լըռեցից աստ :

Տո՛ւք ախտակցաբար խուն ինչ նոցին տուք դադարիկ :

Երկրորդ անդամը կրնայ ըլլալ իրեք կամ չորս վանկ . երրորդը միշտ քառավանկ . չորրորդն ալ երրորդին պէս քառավանկ . բայց երբեմն եռավանկ ալ կրնայ ըլլալ , վասն զի տողին ծայրի հանգիստը՝ պակաս վանկին տեղը կը բռնէ , ու ա . կանջի չիզարներ պակսութիւնը :

Բայց տողերուն անդամները իրարու հետ չիխառնուելու համար , թէ որ առջի ան . դամը միավանկ է՝ երկրորդը չի կրնար եռավանկ ըլլալ . վասն զի ան ատեն այն մէկ վանկը ետեւի անդամին իրեք վանկին հետ միանալով , երկու անդամին տեղը՝ մէկ անդամ կը կարդացուի , ու տողը կը մնայ եռանդամ . զոր օրինակ .

Այս , և զըրգասուն բարուց նոցին է սնունդ 'ի ճահ .

Ուր թէ որ և շողկապը վերցընես , Գրգասունին հետ մէկ անդամ կ'ըլլայ այս դերա . նունը , ու տողը եռանդամ կը մնայ : Ասանկ ալ երկրորդ անդամը երկու երկա . վանկ բառերով ընելու չէ , երբոր առջինն ալ երկավանկ է . ինչու որ իրեք եր . կավանկ ետեւէ ետե գալով՝ կարդացողը չիկրնար մէկէն գուշակել որ երկրորդ երկավանկը՝ երրորդին թողու . ինչպէս աս գեղեցիկ տողը .

Շոպեալ տանին կըտցօք անգութ բունոցն համեղ ճաշակ :

չես գիտես որ քանի՞ն բառը շողեալին հետ կարդաս՝ թէ կըրցօին , որ ոտանաւորը չիկաղայ : Ուրիշ բան է , երբոր առջի երկավանկէն ետքը սաստիկ շեշտ մը կամ մեծ հանգիստ մը ըլլայ , կամ երկար մը , կամ ոլորակ մը , զոր օրինակ .

Որ ինչ եղևըն նովալ՝ բընաւք բարի էին և կեանք .

Աւա՛ղ , զի մեղք ևեթ ըզչար և զմահ մուծին յաշխարհ :

Ասանկ ալ երբոր առջի անդամը քառավանկ ու երկրորդը եռավանկ է , չորրոր . դը եռավանկ ընելու չէ , որպէս զի երկու եօթնոտեան տողեր իրարու հետ միացած չի ձևանայ , ու տողը կէսէն չի կըտրուի , զոր օրինակ .

Մի քեզ 'ի մուտս արևու — կալցի ըզդէմս այգեստան :

Մեր ոտանաւորներուն մէջ սովորաբար տողին հետ իմաստն ալ կը լըմըն . նայ , կամ գոնէ ստորակէտով կը կըտրուի , որ մեծ արգելք մըն է քերթողին , մանաւանդ թարգմանութեան մէջ , ուր հարկ կըլլայ տողէ տող անցընել իմաստ մը : Դիտելու է ան ատենը առջի տողը անանկ լմընցընել՝ որ կարդացողին միտքը կախ մնայ , սպասէ իմաստին լըմըննալուն . ինչպէս կրնայ ըլլալ , ածականը առջի տողը ու գոյականը յաջորդ տողը դնելով , կամ խնդիրը առջի տողը ու բայը յա . ջորդ տողը , կամ բայը առաջ ու խնդիրը ետքը . կամ յատկացուցիչը առջի տողը ու յատկացեալը ետքը , կամ ասոնց հակառակը . զոր օրինակ .

Եւ ոչ յերկրորդ կամ յերրորդին
Պահու սպասեմ գալոյ քոյին :

Ի յԱբգարէ թագաւորէ
Նոցունց շինեալ ես լինէի :

Այլ և ըզձանր և ըզնրսեմ կիրս մարմնական
Եգեալ 'ի բաց, թռիցութ այսօր յերկնից կայեան :

Պարակցեալք քաջազէն բռնութեամբ, 'ի յերկրէ
Ի յերկինքս տարադէմ գընացին փախըստեայք :

Ջերմեռանդն աղօթիւք և սիրովն առ Աստուած
Հայցեցին ըզհընարըս փրկութեան, բառնալով
Ըզխաւար դիւապաշտ մոլորութեանց յաշխարհէ :

Այլ ո՞ երբէք առնուլ տեկրեանց հաւատայր
Յերեկորնեան 'ի ծովափունքս դադար :

Եւստանգելով զէակիզեայն Պիւռոսի
Ըզհարսանիս և զգաւաղան արքունի :

Եւ յոսկեզէն կէսք ըզխորտիկս 'ի սկըտեզ,
Այլք խառնարանըս բերէին զինեաւ զեզ :

Ո՛ տրովացի թարգմանըդ դից, որ պէսպէս
Ազդեցութեանցն Ապոլոնի տեղեակդ ես :

Աս տողերուս մէջ կարգացողին միտքը 'ի կախ կը մնայ, յաջորդ տողին մէջ իմաստը լմրննալուն :

Ուրիշ ազգեր բառերու սեռ ունին, այսինքն արական կամ իգական. անով երբոր առջի տողը արական կամ իգական մը կը տեսնայ կարգացողը, կ'իմանայ որ ետևի տողին մէջ պիտոր ըլլայ անոնց գոյականը. մենք որ սեռ չունինք, նոյնահոլովով և մանաւանդ վերջահոլով բառերով կրնանք այս պակասը լեցընել. զոր օրինակ .

Յիլիոնեան անկեալ 'ի դաշտս 'ի քումմէ
Աջոյդ, հըզօրդ 'ի դանայեանս Տիդիտէ :

Տարածանին 'ի դալարեոջ, վաղեմեաւ
Յեզցք Բաքոսիւ և ճենճերոտ մըսեղեաւ :

Մեր մեծաչափ ոտանաւորին ուրիշ ազգաց դիւցազնականին հետ ինչ համեմատութիւն ունենալը գիտնալու համար՝ այսչափս հերիք է. ուրիշ տեսակ տեսակ յանգաւոր կամ անյանգ մեր տաղաչափութեանցը վրայ՝ ուրիշ անգամ խօսած ենք : Մնաց որ Յոյնն ու Լատինը իրենց դիւցազնական տողերուն մէջ հանգիստ մ'ալ ունին, որն որ Cæsura հասած կըսուի. այսինքն երբոր անդամին ետքի բառին կէսը՝ կամ ետքի վանկը՝ յաջորդ անդամին կ'անցնի, մեր ը վանկով վերջացած անդամներուն պէս : Մենք աւելի զգալի կերպով ունինք այս հատածը, առանց շեշտերուն արգելք ըլլալու՝ անդամին կէսին հանգիստ մը տալով. զոր օրինակ .

Կան լուռ եւեթ 'ի լուր —. իսկ ինքն 'ի յողոք
Ածէ զոգիս, տիրեալ չըրթամբքն ըզնոքօք :

Անդ դադարէ հարկ պարտսեան վիմին —, յառնեն սեամբ տերևեալք :
 Առողանութեան կանոնն ալ կը բերէ որ հոս զգիս ու Վիմն բառերէն ետքը, ուր
 որ երկրորդ ու երրորդ անդամներուն կէսն է՝ կանկ առնես : Բայց առ կենալը ամե-
 նեին չի մնասեր տողին շեշտերուն՝ որոնցմով կ'որոշուին անդամները :
 Ուրիշ օրինակներ .

Շուրջ պատեն ամսք ըզտիւ —, և ցայգ խոնաւուտ
 Զերկնից 'ի բաց բառնայ յաչաց զերևոյթ :

Է ստոյգ զոր դուգ տեսանես —, լեր աներկմիտ :

Բարձէք զիս ով տեկրեանք, տարայք զիս այլուր :

Գրծոխադէմ 'ի տես —, 'ի զրոյց անհամբոյր :

Է զի խօսել առեալ —, յանկարծ և լրուէր :

Եւ զինչ սոցին ելք —, կամ այս յո՛ ձրգի վէճ :

Վաղ իսկ կապեալ կան որթք —, և թոյլ տան թուփք 'ի բաց զընել զյօտոց :

Այլ պարք համատիոց անտառաբնակ յաւերժհարսանց
 Լքցին ըզսարբս բարձրաբեր — ձրս, լացին ժայռք հըռողոպեանք :

Հիմայ առջի ըսածներնուս դառնալով, քերթողը ամեն ջանք պիտոր ընէ
 ոտանաւորը դիւրին կարգացուելու համար . սրղելները որչափ ալ բառերուն ը տա-
 ուր կ'ուտեն, բայց թէ որ ըստ օրինի չըլլան, անկարելի է հնչել զանոնք առանց
 կարճ ու անզգալի ը մը դնելու . աս հարկը թէ վանկերուն թիւը կ'եւելցընէ,
 թէ կարգացողին շրթունքը կը յոգնեցընէ, և թէ լսողներուն ականջը կը նե-
 դէ : Գաղղիացիք մեր ը տառին պէս հնչում մը ունին՝ որն որ համր կամ անձամբ է
 կը կոչեն . ու որչափ ալ խօսակցութեան ու կարգացմունքի մէջ շատ տեղ կը սը-
 դեն՝ ու չեն հնչեր զանիկայ, բայց ոտանաւորի մէջ բաղաձայնին առջին միշտ կը հըն-
 չեն . թէ որ չէ, ոտքերուն չափը կ'այլայլի : Ասոնք մեզի լոյս կուտան մեր նախնեաց
 բանեցուցած կանոնները պահելու, որոնք լեզունիս անուշ ու դիւրահնչիւն ընե-
 լու համար՝ տեղ տեղ առանց հարկի ալ ը աառը կ'եւելցընեն, ինչպէս .

Փառք Քրիստոսի ամենազօր յարութեան :

Մի յուսահատիք տըրտմութեամբ, այլ ցընծացէք բերկրելով
 Խընկազգեացք աստուածայնոյն և փափաքօղք յարութեան :

Ըզքեզ օրհնեմք անապականը բանդ Աստուած :

Որ եղերը մեզ ճանապարհ կենաց,

Թէ որ նախնիք առանց հարկի ալ աս հնարքները բանեցուցեր են՝ հնչմունք-
 նիս դիւրացընելու ու անուշցընելու համար, մենք դոնէ ատ անհնչելի սրղելները
 չընենք, ու առողանութեան ընդհանուր կանոնները պահենք : Վասն զի ինչպէս
 հին քերականը շարադրութեան համար կ'ըսէ՝ որ նախնեաց քիչ տեղ բանեցու-
 ցած բառերը կամ ոճերը բանեցընելով չէ՝ որ աղէկ շարադրութիւն կ'ըլլայ, այլ
 անոնցմով որ 'ի Գերեւոյաց Բաղամ անգամ ասացեալ, այսինքն այն բառերով ու

ոճերով՝ որոնք լեզուին հեղինակները շատ տեղ կը բանեցընեն, նոյն կանոնը տա-
ղաչափութեան համար ալ իմանալու է, ու հին քերթողներուն ոտանաւորի մէջ
ստէպ բանեցուցած կերպին հետևելու:

Աս ամեն ըսածներէս բնականաբար կը հետևի՝ որ քերթուած մը աղէկ
կարդալու համար՝ կարդացողն ալ պէտք է դիտնայ ոտանաւորին կանոնները, որ-
պէս զի ըստ այնմ՝ կարդայ, ու չաւրէ վարպետութեամբ շինուած ոտանաւորները,
սըղելու տեղերը ը չիդնէ, ը դնելու տեղը չի սըղէ, հանգիստ տալու տեղերը՝ քիչ
մը կանկ առնէ, և ուր որ պէտք չէ՝ հոն ձայնը չիկըտրէ, երկընցընելու բառերը շուտ
չանցնի, ու գլորտըկելով կարդալու անդամները՝ ծանր չարտասանէ: Աս պատճա-
ռաւ է որ կարդացողաց դիւրութեան համար՝ խել մը տարիէ՝ ի վեր սկսանք ոտա-
նաւոր գրուածոց մէջ ներգործութեամբ աւելցընել ը տառը՝ ուր որ պէտք է հնչել,
որպէս զի կարդացողը չիտարակուսի:

Հ. ԵՐՈՒԱՐԴ ՀԻՒՄ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՍԱՆՈՂՔ Ի ԶՈՒԻՑՑԵՐԻ

Եւրոպացի հետաքնին ուղևորաց ու-
մանք ՚ի Հայաստան պտրտելով և տես-
նելով զմերազգիս, Զուիցցերեաց նմանե-
ցուցեր են, Հելուետք Ասիոյ կոչելով
զՀայս. չգիտեմ՝ աւելի երկու աշխար-
հաց երկրաբանական նմանութեամբ՝
թէ անոնց բնակչացն: Վասն զի Հայա-
ստան և Հելուետիա շատ բնական նը-
մանութիւններ ունին իրենց լեռնե-
րով, լճերով և բարձրաւանդակօք. եր-
կրին նմանութիւնն հարկաւ իմն և ժո-
ղովրդեան բնաւորութեան նմանութիւն
մ՝ ալ կը բերէ. և զայս կը նշմարեն ան-
շուշտ յիշեալ ուղևորքն Եւրոպացիք. և
որ շատ աւելի զգալի պիտի ըլլար՝ եթէ
երկու աշխարհներն ալ նոյն քաղաքա-
կանութեան վիճակն ունենային: Եթէ
(չըսենք որ Հելուետիա Հայաստանի մէ-
ջը և եզերքը բնակող ազգերն ունենար),
Հայաստան Հելուետիոյ շրջաբնակ ազ-
գերն ունենար իրեն սահմանակից,
Գերմանացի, Աւստրիացի, Իտալացի
և Փռանկ, որքան տարբեր պիտի ըլլար
իր բարոյական և քաղաքական երևոյթն.
գուցէ այն ատեն ոչ միայն աւելի նման
գտուէր Հելուետիոյ, այլ և գերազանց:
Այլ եթէ այսօր շատ ստորև քան զսա՝

իր ուսումնասէր որդւոց խումբ մը կը
դրկէ հոս ՚ի Զուիցցերի, կըրնանք գոնէ
մխիթարուիլ անցելոյն յիշատակաւ,
որ Հայաստան բարգաւաճ և կիրթ տէ-
րութիւն և ազգ մ՝ ունէր՝ մինչդեռ Հե-
լուետիա արթընցած ալ չէր ՚ի բարբա-
րոս ըսուած կենաց:

Մեր ազգին նշանաւոր յատկութեանց
մէկն ալ եղած է, նմանիլ կամ յարմա-
րիլ օտարաց՝ առանց կորուսանելու իր
սեփական կնիքը. իր աշխարհասփիռ
գաղթականութիւնն ալ այս բանիս գըլ-
խաւոր պատճառ մ՝ է. ասով կըրնայ ոչ
միայն Զուիցցերեաց նմանիլ, այլ և այ-
լոց, ինչպէս ուրիշ ոմանք ալ նմանցուցեր
են, սկսեալ ՚ի ժամանակէ խաչակրաց,
յԺԲ դարէ. յորում Փռանկը՝ կը գըտ-
նէին զՀայս՝ իրենց նման կամ նմանող,
Ասորոց և կիւլիկիոյ սահմաններուն
վրայ բնակակից և գործակից ըլլալով:
— Իտալացիք՝ իրենց հետ յարում մը
կը տեսնէին ՚ի Հայս, ասոնց թէ եկեղե-
ցական թէ քաղաքական կամ վաճա-
ռական գաղթականեր տեսնելով իրենց
ծովեզերեայ և երբեմն և մէջերկրեայ
քաղաքներուն մէջ. — Գերմանացիք
(ԺԲ-ԺԳ դարուց) կ'ըսեն թէ Հայք մաս-
նաւոր սիրելութիւն մ՝ ունին իրենց
հետ, իբրև հին ազգակցաց, ինչուան
ոմանք նոյնալեզու ալ կ'ըսեն և գրեթէ